

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА

MORAL AND ETHICAL COMPONENT OF THE PROFESSIONAL CULTURE OF A LAWYER

Письменна О.П., к.ю.н.,

доцент кафедри теорії, історії держави і права та філософії права

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Значну увагу на сьогодні привертає етичний бік діяльності юриста – правника, що закріплюється як нормами права, так і нормами суспільної моралі. А оскільки юридична професія містить рису конфліктності, то це передбачає дотримання цілого комплексу етичних вимог для досягнення найбільшої ефективності в роботі за збереження іміджу служителя Феміди. Образ юриста – правника може існувати тільки як інтегративна цілісність, що є ідеалізованою абстракцією від практично-предметної діяльності безпосередньо вкоріненими в практичну сферу. Потрібно приділити увагу морально-етичній складовій професійної культури юриста як необхідному елементу належної поведінки юриста-правника, що передбачає будь-які дії і вчинки які мають відповідати морально-етичним цінностям. Необхідним для повного уявлення морально-етичної складової професійної культури юриста має бути уся Європейська культура, враховуючи професійну диференціацію суспільства яка конструює поняття «професійної мораль» як зводу вимог до морально-етичних якостей представників різних професій; сам термін «професійна мораль» є результатом класифікації трудової діяльності різноманітних професійних груп. Професійна мораль у цілому виконує важливі завдання соціального управління, найважливішим серед яких є забезпечення реалізації вимог загально моральних принципів в умовах професійної діяльності. Професійна мораль як система норм включає в себе такі норми: норми, які характеризують відносини професіонала з людьми (спілкування з якими є основою трудової діяльності); норми, які характеризують відносини професіонала з колегами та всією професійною групою; норми, які характеризують суспільні відносини професіонала в цілому.

Ключові слова: професійна мораль, професійна етика юриста, морально-етичні якості, професійна диференціація, професійної культури юриста, юриспруденція.

Considerable attention is drawn to the ethical side of a lawyer's activity, which is determined both by the norms of law and norms of social morality. And since the legal profession contains a feature of conflict, it implies compliance with a whole set of ethical requirements to achieve the greatest efficiency in work while preserving the image of the servant of Themis. The image of a lawyer can exist only as an integrative integrity, which is an idealized abstraction from practical-subject activities directly rooted in the practical sphere.

It is necessary to pay attention to the moral and ethical component of the professional culture of a lawyer as a necessary element of the proper behavior of a lawyer-lawyer, which involves any actions and deeds that must correspond to moral and ethical values. All European culture, taking into account the professional differentiation of society, constructs the concept of "professional morality" as a set of requirements for the moral and ethical qualities of representatives of various professions. The very term "professional morality" is the result of the classification of labor activities of various professional groups.

Professional morality in general fulfills important tasks of social management, the most important of which is ensuring the implementation of the requirements of general moral principles in the conditions of professional activity. Professional morality as a system of norms includes the following norms: norms that characterize the relationship of a professional with people (communication with whom is the basis of labor activity); norms that characterize the professional's relationship with colleagues and the entire professional group; norms characterizing social relations of a professional as a whole.

Key words: professional morality, professional ethics of a lawyer, moral and ethical qualities, professional differentiation, professional culture of a lawyer, jurisprudence.

Юриспруденція належить до тих небагатьох видів діяльності, в яких моральність і духовність передують ознакам професійної майстерності, а відтак людство здавна переймається проблемою морально-етичних якостей тих, хто здійснює правосуддя і відновлює порушені права. В «Основних принципах незалежності судових органів» (п. 10), схвалених резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29.11.1985 р. і від 13.12.1985 р. № 40X148, ця думка закріплена як принцип належності: «Особи, які обрані на посаду судді, повинні мати високі моральні якості і здібності, а також відповідну підготовку і кваліфікацію в галузі права»[1].

Належна поведінка передбачає, що будь-які дії і вчинки відповідають моральним цінностям, які прийняті як норми в даній культурі. Якщо говорити про професії, то застосування моральних цінностей на практиці називається «прикладною етикою», різновидом якої є професійна етика юриста. Європейська культура, враховуючи професійну диференціацію суспільства конструює поняття «професійної моралі» як зводу вимог до морально-етичних якостей представників різних професій; сам термін «професійна мораль» є результатом класифікації трудової діяльності різноманітних професійних груп. Професійна мораль у цілому виконує важливі завдання соціального управління, найважливішим серед яких є забезпечення реалізації вимог загальноморальних принципів в умовах професійної діяльності. Професійна мораль як система норм включає в себе такі норми: норми, які характеризують відносини професіонала з людьми (спілкування

з якими є основою трудової діяльності); норми, які характеризують відносини професіонала з колегами та всією професійною групою; норми, які характеризують суспільні відносини професіонала в цілому.

Юридична професія, як уже традиційна для європейської культури, розподіляє ідеї правильної поведінки на формальні кодекси етики і кодекси професійної поведінки. Професійна поведінка ґрунтується на тому, що в цілому вважається «благородними мотивами», контролюється й оцінюється відповідно до прийнятого кодексу поведінки і впроваджується в життя шляхом застосування заходів примусу до тих, хто не виконує правил професійної діяльності. Принцип, який лежить в основі професійної етики юриста, полягає в тому, що дії юриста спрямовані на створення найбільшого блага для суспільства.

Професійна етика юриста – це звід правил, який визначає поведінку юриста в службовій та позаслужбовій обстановці, і норм, що відповідають чинним законам та нормативним документам. В цілому, основні принципи професійної етики містять в собі елементи загальної етики та моралі. Професійна етика юриста охоплює всю систему взаємоперехідних, взаємообумовлених моральних стосунків: ставлення спеціалістів до об'єктів праці (суддя – підсудний, адвокат – підзахисний, слідчий – обвинувачений тощо), стосунки спеціаліста з колегами, ставлення фахівця до суспільства. Всі вимоги морально-етичного характеру, які висуваються суспільством до юриста, є прагненням до ідеалу, вони не мають зовнішнього державного чи суспільного примусу.

Історично першим таким кодексом був відомий звід вимог до відносин лікаря з пацієнтом, який мав назву «Клятва Гіппократа». Можна назвати велику кількість професійно-моральних кодексів, в яких знаходяться відображення професійна діяльність і норми трудової моралі, при цьому останні являють собою як конкретизацію загальних моральних принципів, так і деталізацію типово професійних положень, доповнених та уточнених специфічними рисами і ознаками того чи іншого виду трудової діяльності.

Соціально-професійна структуризація суспільства викликає необхідність чіткого визначення соціальної відповідальності представників кожної професії за здійснення своїх функцій. Закріплення цієї відповідальності здійснюється у етичних кодексах та подібних документах. Перші кодекси мали місце ще в давнину, зокрема існував кодекс поведінки жерців Давнього Єгипту, сенаторів Древнього Риму, лікарів імператора древнього Китаю, самураїв Японії тощо. Середньовіччя відоме нам кодексами представників правлячої еліти та релігійних орденів, професійних цехів. Перші кодекси поведінки виростили на ґрунті синкретичних форм осмислення реальних форм спілкування людей, закріплювали нормативні зразки і типові стандарти поведінки.

Сучасні кодекси суттєво відрізняються від своїх попередників, оскільки давні кодекси переслідували мету збереження та охорони професійних таємниць, а тому їх важливою складовою було визначення санкцій за порушення норм. Але сучасні кодекси націлені на зовнішнє оточення, вони прагнуть повідомити суспільству про соціальні принципи, якими керується професійна спільнота у взаємодії з іншими соціальними структурами та організаціями. Тобто, зараз кодекс дає можливість сформуванню певне ставлення до конкретної професійної спільноти та за необхідності апелювати до формально визначених моральних норм. Етичні кодекси мають дві цілі: внутрішню (націлена на регламентацію поведінки працівників у відношенні один до одного) і зовнішню (створення враження в соціумі про свою організацію), а також виконують ряд функцій: соціальні, психологічні, виховні, організаційні тощо.

Розробка етичних кодексів в Україні є показником процесу усвідомлення юридичним співтовариством своєї професійної належності, тієї соціальної ролі, яка покладається на юристів їх професією, їх професійними цінностями та загальною відповідністю юристам очікувань суспільства в морально-етичному аспекті [2, с. 129–132].

У країнах Західної Європи та США широко поширена практика збору, систематизації і публікації етичних норм-стандартів юристів-професіоналів. В Україні поки що ще не проводилася подібна робота; не проведена систематизація таких документів. Хоча слід зазначити, що з кінця ХХ століття в нашій країні інтенсифікувалися процеси розробки та прийняття етичних правил для юристів. Така робота покликана до життя нагальними потребами сьогодення: проблемою підвищення ефективності досягнення професійного результату та забезпеченням сприятливих умов для користування їх послугами. Результатом цього процесу є прийняття «Основних положень професійної етики юристів України», Правил адвокатської етики, затверджено «Загальні правила поведінки державного службовця», «Правила етики арбітра (члена трудового арбітражу)» і так далі. Зазвичай етичні кодекси юридичних професій в Україні розробляються орієнтовно на європейські, а не на американські моделі, хоча при їх розробці завжди враховуються міжнародні стандарти професійної культури юриста. Етичні кодекси не замінюють собою правову регуляцію поведінки, вони створюють конкретні орієнтири для поведінки, які дозволяють людині піднятися над емпіричною дійсністю. Водночас, вимоги етичних кодексів не є занадто високими і неможливими для широкого втілення [3, с. 5–9].

Історичний досвід свідчить: етичні проблеми адміністративними засобами вирішити не можна, оскільки безсумнівним є зв'язок будь-якого негативного явища в суспільстві (в тому числі некоректна та неетична поведінка юристів) із самим суспільством та з умовами життя в цьому суспільстві. Формування морально-етичних якостей юриста є комплексною проблемою, яка охоплює всі соціальні групи, починаючи з сім'ї, через систему дошкільної і шкільної підготовки – до вищої фахової підготовки. Моральна культура юриста є показником його загального рівня культури та сформованості основних життєвих цінностей.

Міжнародний досвід свідчить про те, що стосовно юридичної професії може бути встановлена така сукупність вимог, обов'язків та обмежень:

- «вимоги щодо наявності високих моральних якостей»;
- вимоги «попереджувальної поведінки» як при виконанні професійних обов'язків, так і поза службою, щоб не тільки не допустити порушень, але й не викликати підозр у порушенні;
- обмеження або заборона на отримання винагород та подарунків;
- «обмеження або заборона щодо заняття політичною та будь-якою іншою діяльністю» [4, с. 108].

Очевидним є і те, що використання та врахування зарубіжного досвіду не повинне зводитися до копіювання. Допомогти в цьому повинні залучення відповідних закордонних фахівців до участі в конференціях, круглих столах з відповідної проблематики. Особливого значення при цьому набуває розробка теоретичного осмислення даної проблеми, яку умовно можна назвати: «професійною етикою юриста».

Поняття «професійна етика юриста» може бути інтерпретоване: як звід необхідних правил-вимог і як навчальна дисципліна в межах юридичної освіти. «Професійна етика юриста» як навчальна дисципліна на вітчизняних просторах сьогодні залишається єдиною навчальною дисципліною в програмі юридичної освіти, що переслідує мету виховувати і зміцнювати в майбутніх юристів загальнолюдські цінності, сформованість яких у подальшому впливатиме на вирішення питань про співвідношення засобів і цілей в майбутній професійній діяльності. Професійна етика юриста відіграє роль своєрідної моральної техніки безпеки як для самого юриста, так і для всіх, хто з ним спілкується і співпрацює.

О. Скаун вважає, що суть етичних і деонтологічних правил є однаковою, не розрізняючи глибинного сенсу етичного начала і соціо-технологічного характеру деонтологічних вимог. Н. Свиридюк дає таке визначення моральної культури юриста – це система моральних принципів і норм, які сформувалися як результат почуттів, знань, потреб, переконань, що виражають у моральній поведінці юриста гармонію внутрішніх переконань і зовнішніх проявів. Д. Фіолевський пропонує поєднати навчальні курси етики юристів та юридичної деонтології, стверджуючи, що «обидві ці дисципліни є відгалуженнями загального вчення про етику» [5, с. 85].

Для європейської спільноти характерним є очікування від юриста бути особистістю з високою моральною культурою, рівень якої є результатом сімейного і суспільного виховання, а також постійної роботи над собою (морального самовиховання). Суспільство вимагає від особистості юриста високої моральної культури як показника морального розвитку і моральної зрілості, яка виявляється на трьох рівнях: здатність особистості до співчуття, переживання і милосердя (культура моральних почуттів); культура етичного мислення є раціональною складовою моральної свідомості, яка виражається у знанні моральних вимог та цінностей, вимог суспільства, у змозі обґрунтовувати моральний вибір; культура поведінки як спосіб реалізації постановки та прийняття моральних

цілей і здійснення вчинків відповідно до етично-етикетної системи соціуму. Дієвим фактором у виправданні цього очікування може бути, на нашу думку, законодавче затвердження Кодексів професійної етики юриста (за спеціалізаціями: Кодекс професійної етики судді [6]; Правила адвокатської етики [7]; Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури [8]).

Сьогодні правила морально-етичної поведінки є складовими професійної культури юриста як в Україні так

і в Європі вони є основними дороговказами до юридичної професії, в Україні утворювались під впливом вже сформованої практики з Європи. В Україні однією з проблем є те, що правила поведінки, які прописані в Кодексах, мають рекомендаційний характер, що при особливостях ментального характеру та помітного дефіциту моральності в самому суспільстві робить неможливим добровільне самообмеження та добровільне слідування цим правилам юристами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Висновок № 2 Консультативної Ради європейських суддів для Комітету Міністрів Ради Європи «Про стандарти незалежності судових органів і незмінності суддів». URL: <https://scourt.org.ua/doc/AA1fT>.
2. Аронов Ян, Француз А.И. Этика – методологическая основа профессиональной культуры юриста. *Вестник Полоцкого государственного университета серия Д. Экономические и юридические науки*. 2016. № 13. С. 129–132.
3. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя у відношенні неповнолітніх від 29.11.1985. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_211.
4. Подкопаев С. Етичні засади суддівської поведінки: проблеми нормативного врегулювання. *Юридичний журнал*. 2006. № 2 (44). С.12–20.
5. Фіолеовський Д.П. Про місце і роль професійної етики у юридичній освіті. Тези доповідей та наукових повідомлень науково-методологічної конференції, Харків, 18–19 грудня, 2001. Х. : Нац. Юр. Акад. України. 2002. 204 с.
6. Кодекс професійної етики судді від 22.02.2013. *Вісник Верховного Суду України*. 2013. № 5.
7. Правила адвокатської етики від 09 червня 2017 року. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2017-06-09-pravila-2017_596f00dda53cd.pdf.
8. Кодекс професійної етики та поведінки працівників прокуратури від 28.11.2012. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/kodet.html?_m=publications&_t=rec&id=113992.